

Husdyra og matberging til dyra (Arne Sivertsen)

Husdyra

Utpå vinteren kom det kalver i fjøset, og da var det slutt på delikatesser som fløte og krem. Det var imidlertid veldig spennende når vi ventet kalver og lam. Det som foregikk med dyra, var så sammenvevd med vårt eget liv at det ene ikke kunne tenkes på uten det andre. Husdyr må ha omsorg flere ganger hver eneste dag, og selv om det var enkelte gjøremål på gården som kunne vente til neste dag eller neste uke, så kunne ikke stell av dyra utsettes. Kyrne måtte melkes og fores morgen og kveld, og lenge var det slik at de også fikk stell midt på dagen. Når det var kalver og lam i fjøsen, var det ekstra viktig å stille godt med dyra og forsikre seg om at alt var i orden.

Som guttunge var jeg ofte med i fjøsen om kvelden. De voksne laget i stand den høyballen som hvert dyr skulle ha, og så var det min jobb å bære maten rundt til dyrene. Som oftest var de svært sultne, rautet og brekte, sleit i halsbandet og vreid seg til alle kanter mens de utålmodig ventet på maten. Når alle hadde fått sitt, stilnet bråket, og vi hørte bare dyra som fornøyd forsynte seg av det tørre høyet – og så den syngende lyden av de første melkestrålene i bøtta.

Som voksen ungdom fikk jeg to somre anledning til å ha ansvaret for kveldsstellet av kyrne. Jeg tok dem inn, vasket jurene og melket. Dyra godtok meg, og jeg likte arbeidet. Etterpå tok jeg vare på melka, silte den og satte den til kjøling i elva. Det var ei morsom erfaring, og jeg tror jeg følte en viss tilfredsstillelse i å gjøre et arbeid jeg i hele oppveksten hadde sett andre utføre.

Lammene som gjerne kom utover i mars-april, kunne det være mye styr med. Noen ganger tok de ikke mat til seg, de var syke, eller mødrene ville ikke vite av dem. Jeg husker vi hadde lam inne i kjøkkenet for å varme dem eller prøve å få melk i dem, men ofte var det bare forgjeves, for de svake lamungene døde, og det var selvsagt en liten sorg for oss. Det var også et økonomisk tap å miste dyr, og man gjorde det man kunne for å berge buskapen. Det var nok sjelden at det ble sendt bud på dyrlegen, som bodde langt unna. Folk prøvde å klare seg så godt de kunne ved egen eller naboers hjelp.

En eneste gang kan jeg huske at vi hadde føll i fjøsen, så det var en spesiell opplevelse. Føllet gikk løst om sommeren da gresset var slått, og kom vi for nært, kunne det sparke, men det var nok i ren «barnlig» glede over å være til.

Klukkøner var ikke vel ansette hvis vi ikke ønsket kyllinger, så de fikk i blant en litt ublid behandling. Jeg minnes ei slik høne som hang i en sekk fra taket i håp om at klukkingen skulle gå over. Det ble visst sagt at klukkøner ikke la egg, og det fantes nok flere kjerringråd som fortalte hvordan man kunne kurere klukkøner. Et annet jeg har hørt om, var å dukke dem ned i vann. Høner skulle forsyne familien med egg – og helst skulle det bli noen til overs som kunne selges. Det hendte vi ble bedt om å gå i fjæra for å finne verpesteiner, egg lignende steiner, som skulle narre hønene til å tro at det var egg eller i hvert fall få dem til å verpe. Da gikk vi på Molla, for der var det fine, små rullesteiner i mange slags farger.

Vinteren var ei lang tid for dyra å stå inne. Hesten hadde det bedre enn de andre, for selv om den ikke var ute og beveget seg i arbeid, fikk den en sjelden gang en luftetur. Da var det best å holde seg unna, for en «stallstien» hest var vill og galen. Vi fikk beskjed om å være inne, til nød kunne vi stå i den åpne døra. Når hesten kom i fullt trav rundt et hushjørne med oppspilte nesebor, og snø og isklumper føk til alle kanter, da var det ikke tilrådelig å være i nærheten. Dristet vi oss ut for å kikke etter den, løp vi hylende og med bankende hjerte i sikkerhet hvis den var observert på vei mot oss.

Kyrne og sauene hadde det verre, for de stod bundet på båsen i mange måneder. Den dagen sauene slapp ut, var det spennende å være med, men det var et riktig lurveleven både inne i fjøsen og

utenfor. Lammene som aldri hadde vært utenfor fjøsdøra, ville slett ikke ut. Hver gang de kom nær den åpne døra, sprang de tilbake igjen og skreik og bar seg, var redde og ropte på mødrene sine, men gammelsauene ville gjerne ut og brekte for å få ungene med seg. Vi måtte fange lammene og bære dem ut og passe på så de ikke stakk inn igjen. Sauene gikk rolig når de bare hadde ungene sine rundt seg. Da var det ikke vanskelig å få dem gjennom grinda og videre. Det kunne være litt vemodig å forlate saueflokken, for som regel så vi dem ikke igjen før til høsten, og vi visste også at de små lammene kunne være utsatt for mange farer. Det lurte både rev og ørn ute i marka, og landskapet var bratt og ulendt for de små kroppene.

Ørna så vi rett som det var. Vi kalte den kleksen, og jeg husker vi gikk på fire på marka og gjorde sauemål når vi så den høyt oppe på himmelen. Vi var tryggest når vi hadde den på god avstand, men reagerte med skrekkblandet fryd når den kom nærmere. Større og farligere rovdyr var det ikke så mye prat om da jeg var barn. Bjørn og ulv hørte på en måte fortida til, og ennå var ikke gaupa noe vi snakket om.

Å slippe ut kyrne etter vinteren bød på helt andre utfordringer. De stusset nok litt da vi løste opp halsbandet, men da de skjønnte at de var fri og skulle ut, fikk de fart på seg. Vi hadde utstyrt oss med bjørkekvister (sveier) for å løse dem på rett vei, men mistet straks kontrollen. Følelsen av frihet og møtet med det sterke lyset og den friske luften, gjorde de store dyrene helt rabiante. Med halen til værs satte de av gårde, og vi hadde ingen muligheter for å få dem korteste vei gjennom grinda. Det var både artig og underlig å se hvordan de tunge kroppene danset og spratt rundt på marka før de omsider roet seg så pass at vi greide å styre dem på rett vei. Slik var det hvert år, og jeg syntes mange ganger det var flaut at vi måtte kapitulere for kyrne, som jeg var sikker på oppførte seg helt annerledes enn naboenes dyr.

Så var det kalvenes tur til å komme ut. De ble satt i tjør, stakkar, og hadde ikke mye frihet. Dessuten stod de noen ganger aleine, og de snurret seg opp rundt spettet de var festet til, så tjoret ble veldig kort. Den eneste trøsta de fikk, var når vi kom med godt drikke til dem. De var så ivrige at de kjørte hele hodet ned i godsakene, og vi måtte krampholde i bøtta så den ikke veltet.

Som barn syntes vi nok det var mye mas med disse dyra, særlig i sommerhalvåret. De skulle slippes ut og følges, eller jages som vi sa, et stykke ut i marka og tas inn igjen om kvelden. Noen ganger var de på gal side av et gjerde og beitet på naboens mark, eller de gikk midt i potetåkeren. Utpå sommeren når det var mye sopp, kom de ikke heim om kvelden, og vi måtte langt opp på fjellet for å hente dem ned. Når jeg hadde kyrne foran meg på den smale, kronglete stien ned fra fjellet, undret jeg meg over at de tunge kroppene greide å komme seg helskinnet nedover den bratte lia. Stien var full av røtter, og noen steder var det som å gå i en trapp.

Matberging til dyra

Og så var det den eviglange slåttonna! Den var et kapittel for seg. Den virket så endeløs når vi begynte å slå rundt husa, særlig hvis det var dårlig vær, for da måtte alt hesjes. Å hesje i regnvær, var et svært ubehagelig arbeid. Det kunne være kaldt på fingrene, og vi ble

Slåttonn på Reitan

våte av det klissete gresset og av regnet som pøste ned, og i tillegg var det ofte vind, som gjorde arbeidet ekstra ufyselig. Jeg husker spesielt en sommer med mye dårlig vær. Det ble skikkelig uvær, og flere hesjer ble brukket ned. Vi måtte tømme hesjene og henge gresset opp på nytt, men vi prøvde også å få dem opp med taljer. En av naboene brukte å ha ei veldig lang hesje langt nede på marka. Den lå flat etter stormen, og de fikk et voldsomt arbeid med å slite alt gresset ut av hesja og henge det opp igjen.

Når det var sol og stabilt vær, bredde vi gresset på marka, rakte det sammen i lange rygger(skårganger) når sola gikk ned og bredde det på nytt dagen etter. Mot kvelden andre dagen kunne vi så kjøre inn tørrhøy. Det var vanlig at ungene tråkket i høylasset, og det var en viktig jobb, for det skulle være ordentlige lass som ble kjørt inn. Antall lass ble krysset av etter hvert som de kom inn, for man måtte ha oversikt over hvor mye for man hadde til rådighet den lange foringssesongen. Var det et dårlig år, måtte man vurdere hvor mange dyr man kunne ha på båsen. Ingen ville risikere å få bunød utpå våren, dvs at man slapp opp for mat til dyra.

Det var ikke så uvanlig i gamle dager at folk måtte skjære tang for å drøye foret. Hos oss kokte de til dyra i eldhusgryta. Da kokte vi tang sammen med fiskehoder. Jeg tror kyrne likte svært godt å få varm mat, for det så ut som de slurpet i seg den gode blandingen med stort velbehag. Maten ellers var tørt høy, men utpå våren når vi så at det var rikelig med poteter til oss mennesker, fikk også dyra poteter. Den ble delt eller skåret i mindre biter hvis den var stor, for en ville ikke risikere at dyra skulle kveles i matfatet. Etter hvert ble det vanlig å kjøpe kraftfor.

Lenger tilbake enn jeg kan huske, skavet men borken av bestemte lauvtrær og brukte den for å drøye maten til kyrne. Jeg tror at roгна var et treslag som kunne brukes på den måten. Selv om jeg ikke har opplevd at vi gav dyra skav, har jeg et vagt minne om skaving. Da Harry og jeg var smågutter, stod vi en gang og kikket gjennom fjøsvinduet i Vika der Johan satt og skavet. Hver gang jeg ser skavjernet vi har hengende i skjåen, tenker jeg på den opplevelsen.

Men la oss gå litt tilbake til slåttonna. Den holdt folk – både store og små – i arbeid fra tidlig morgen til det var kveld. Etter middag hvilte de voksne, og da måtte det være stille i og rundt husa. Vi unger var nede i fjæra og badet når det var vær til det. Når det var tid for den første blåbæra eller krøkkebæra(kreklingen), gikk vi innover heia og plukket litt, for bær med melk og sukker var kjempegodt. Men det var viktig å være tilbake til neste arbeidsøkt. Det meste av gresset hos oss ble slått med ljå, og noen ganger leide vi slåttekarer. Magnus og de voksne Vik-guttene husker jeg slo breie veier i gresset. Det hendte også at Halvdan (nærmeste naboen) slo åkrene med slåmaskin. Vi sukket lettet da vi starta på Ola-marka, for det var den siste teigen. Når den var slått, var det tid for slåttegrøten som alltid var rømmegrøt, og da ble alle som hadde deltatt i onna, invitert til å spise sammen med oss. En annen godsak vi kunne unne oss enkelte dager når vi slet ute på marka, var rømmekolle. Skåler med helmelk, kanskje med litt surt i for å få i gang prosessen, ble satt på hyllene i spiskammerset, og etter noen dager hadde all melka syrnet. Den var fast og frisk i smaken med et herlig fløtelag på toppen, som vi strødde sukker på. Vi koste oss, og når det deilige lokket av fløte og sukker var spist, smuldret vi kavring oppi og strødde mer sukker på, nam-nam! Med våre dagers homogeniserte kjøpemelk kan vi ikke lage rømmekolle. Den hører nok til en svunnen tid.

---- * ----

Denne teksten, som har noen avsnitt av nokså privat karakter, er skrevet til mine barn og barnebarn. Men fordi noen mener at innholdet kan ha interesse for folk utenfor familien, syns jeg det er greit at den tas med på Alvenes-sida.

Arne S